

**การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิด
กรอบอัตลักษณ์เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการ
แก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมของนักศึกษาปริญญาบัณฑิต**

RESEARCH AND DEVELOPMENT OF A CONFLICT RESOLUTION COURSE
CURRICULUM BASED ON IDENTITY FRAME APPROACH TO ENHANCE CRITICAL
THINKING ABILITY IN SOCIAL CONFLICT RESOLUTION OF
UNDERGRADUATE STUDENTS

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมของนักศึกษาปริญญาบัณฑิต และ 2) ประเมินคุณภาพของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ที่พัฒนาขึ้น การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา การดำเนินการพัฒนาพัฒนาหลักสูตรรายวิชาประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการสร้างหลักสูตรรายวิชาวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ขั้นตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตรรายวิชาและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ขั้นตอนที่ 3 การประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชา แบ่งเป็นการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ และการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาโดยการนำไปทดลองใช้กับนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต ชั้นปีที่ 3 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ จำนวน 20 คน เป็นระยะเวลาในการทดลอง 16 สัปดาห์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบวัดความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม

¹ นิสิตระดับคุษบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ที่ปรึกษา ภาควิชาหลักสูตร การสอนและเทคโนโลยีทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. เนื้อหาของหลักสูตรรายวิชาแบ่งออกเป็น 6 หน่วยการเรียนรู้ คือ หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความขัดแย้ง เวลา 4 ชั่วโมง หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความรุนแรง เวลา 3 ชั่วโมง หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 อัตลักษณ์ เวลา 4 ชั่วโมง หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 วาทกรรม เวลา 2 ชั่วโมง หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 การแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ เวลา 3 ชั่วโมง และหน่วยการเรียนรู้ที่ 6 การฝึกปฏิบัติตามกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ เวลา 32 ชั่วโมง กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ การระบุปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง การวิเคราะห์ตนเองตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง การแสดงจุดยืนของตนเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้ง การค้นหาสาเหตุและที่มาของความขัดแย้งและแสดงเหตุผลของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง การเปลี่ยนกรอบวิเคราะห์ตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น และการสรุปจุดยืนของตน

2. การประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า คุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ในภาพรวมอยู่ในระดับดี และการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาโดยการนำไปทดลองใช้ พบว่า และการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาโดยการนำไปทดลองใช้ พบว่า นิสิตกลุ่มทดลองที่ใช้หลักสูตรรายวิชามีคะแนนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดคือ สูงกว่าร้อยละ 60

คำสำคัญ : การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรรายวิชา, การแก้ปัญหาความขัดแย้ง, กรอบอัตลักษณ์, การคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม

Abstract

The objectives of this research were to 1) develop the conflict resolution course curriculum based on identity frame approach to enhance critical thinking ability in social conflict resolution of undergraduate students; 2) evaluate the quality of conflict resolution course curriculum based on identity frame approach. This study was research and development (R&D).

The three steps of the conflict resolution course curriculum were: 1) Analyzing basic data for the construction of course curriculum 2) Constructing course curriculum and supplementary materials; outlining course curriculum; and 3) evaluating the course curriculum. The quality evaluation of the conflict resolution course curriculum was assessed by the experts while the quality evaluation of the conflict resolution course curriculum implementation was experimented to 20 third year students at Faculty of Education, Naresuan University. The duration of this experiment was 16 weeks. The research instruments for collecting data was the critical thinking ability in social conflict resolution evaluation form. The results of research as follows;

1. The content of conflict resolution course curriculum based on identity frame approach. It was composed of 6 learning units; 1) The first one: Conflict, a 4-hour learning unit, the second one: Violence, a 3-hour learning unit, the third one: Identity, a 3-hour learning unit, the fourth one: Discourse, a 4-hour learning unit, the fifth one: Social Conflict Resolution based on identity frame approach, were imposed in students by mean of shared learning among peer group and the practices discipline learning in Social Conflict Resolution based on identity frame approach was trained in the process of Social Conflict Resolution based on identity frame approach within 6 steps; Identifying the conflict, Stating the standpoint and rational, Collecting supporting data of the same group, Reframing data from the opposite group, Announcing the student's standpoint.

2. The experts have evaluated the course curriculum and agreed that the quality of the course curriculum was at good level while the quality evaluation of the course curriculum implementation was experimented and it was found that the average score of critical thinking ability in social conflict resolution of the students learning through the developed course curriculum was higher than 60 percent which was the criterion score.

Key word : Research and development of course curriculum, Conflict resolution, Identity frame, Critical thinking in social conflict resolution

ปัญหาความขัดแย้งและความจำเป็นของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์

ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มคนเสื้อสีต่าง ๆ ในปี 2552 และ 2553 ที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ เป็นความขัดแย้งชนิดถึงตาย (Deadly Conflict) (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2553) ความขัดแย้งที่ลุกลามก่อให้เกิดความรุนแรงครั้งนี้บ่งชี้ว่าทำทลายความสามารถและสติปัญญาของผู้คนในสังคมไทยที่จะจัดการแก้ไขหรือหาทางออกจากความขัดแย้งชนิดถึงตายนี้ได้หรือไม่เมื่อไร และอย่างไร เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองครั้งนี้ ได้สร้างบาดแผลของสังคมอันเกิดจากความแตกต่างและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่ความรุนแรง ได้ขยายตัวออกไปกว้างขวางอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และคำถามที่ตั้งก้องอยู่ในสังคมไทยในเวลานี้ คือ เกิดอะไรขึ้นกับสังคมไทย จะเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างไร รัฐ ภาคราชการ และประชาชนควรต้องทำอะไรเพื่อจัดการแก้ไขความขัดแย้งชนิดถึงตายให้สิ้นสุดลง การตอบคำถามนี้คงขึ้นอยู่กับว่าจะเข้าใจความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในปี 2552 และ 2553 เป็นต้นมาได้อย่างไร และแน่นอนว่าความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นครั้งนี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ปัจจัยด้านภูมิภาคนิยม ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ปัจจัยด้านตัวบุคคลที่เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละฝ่าย และการใช้สื่อมวลชนในการโฆษณาชวนเชื่อและปลุกกระตมมวลชน (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, 2553) จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะใช้ชุดความคิดหรือศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งอธิบายความเป็นจริงได้ครอบคลุมในสาระสำคัญหรือวิเคราะห์ให้เห็นภาพปรากฏการณ์ได้ครบถ้วนทุกมิติของความ เป็นจริง ดังนั้น การศึกษาปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองที่มีความซับซ้อนเช่นนี้จึงต้องอาศัยความรู้ในลักษณะสหศาสตร์ (Transdisciplinary) มาอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว

หากเราใช้กรอบ “มายาการแห่งอัตลักษณ์” ของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549) มาวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองชนิดถึงตายที่เกิดขึ้น จะทำให้เห็นภาพปรากฏการณ์ที่ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ กลุ่มที่ขัดแย้งกันทั้งสองกลุ่มต่างก็ใช้ “อัตลักษณ์” ของคนไทย โดยเฉพาะอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ปัจจัยด้านภูมิภาคนิยม ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ปัจจัยด้านตัวบุคคลที่เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละฝ่าย เป็นเครื่องมือในการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่ม แล้วปลุกฝังให้คนทำ

วิเชียร ชำรงโสติดิสกุล และคณะ

อะไรคล้าย ๆ กัน เช่น สวมเสื้อสีแดงกัน มีสัญลักษณ์เดียวกัน จนเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ที่สำคัญคือการปลูกฝังอุดมการณ์จนเชื่อว่าตนกำลังทำสิ่งที่มีคุณค่าสูงส่ง (เช่นพิทักษ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ หรือเพื่อประชาธิปไตยและสังคมเสมอภาค) ดังนั้นจึงพร้อมที่จะตายเพื่อกลุ่มได้ ยิ่งมีการสร้างภาพว่าอีกฝ่ายเป็นศัตรูที่มุ่งหมายทำลายล้างกลุ่มตน หรือเป็นปฏิปักษ์กับอุดมการณ์อันสูงส่งของตน กังายที่จะเกิดความกลัว โกรธ เกลียดฝ่ายนั้น จนพร้อมที่จะลงมือหรือเรียกร้องให้มีการทำลายล้างฝ่ายนั้น ถึงตอนนั้น เหตุผล วิจารณญาณ ก็ไม่ทำงานแล้วเพราะถูกความกลัว โกรธ เกลียดครอบงำ แม้จะมีใครสงสัย ไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่กล้าทัดทานเพราะกลัวเป็นแกะดำในกลุ่ม หรือกลัวถูกข่มขู่คุกคามจากผู้ภักดีต่อกลุ่ม (พระไพศาล วิสาโล, 2553) และที่สำคัญในยุคโลกาภิวัตน์ ความเป็นกลุ่มนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดกับคนที่มาชุมนุมอยู่ในสถานที่เดียวกัน แม้อยู่คนละที่ก็สามารถมีส่วนร่วมได้ผ่านการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพทั้งอินเทอร์เน็ต โทททัศน์ เคเบิลทีวี หรือวิทยุชุมชน รวมถึงสื่อสิ่งพิมพ์ ความขัดแย้งแตกแยกครั้งนี้จึงเป็นการต่อสู้ผ่านสนามการสื่อสาร ทั้งในเชิงการทำสงครามข่าวสาร และใช้สื่อเป็นผู้ทำสงครามข่าวสารในลักษณะสงครามตัวแทน และการสื่อสารเพื่อการจูงใจให้คนเชื่อศรัทธา (เสนีย์ คำสุข, 2553) สอดรับกับผลการศึกษาของ อังเดร (Virginie Andre, 2010) ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้คนส่วนใหญ่รู้จักโลกทางสังคมของตนผ่านความรู้สึกสองที่ได้มาจากสื่อมวลชน

แต่ทว่าเพียงการแยกตนเองออกจากผู้อื่นด้วยมายาการแห่งอัตลักษณ์นั้นยังเป็นเหตุผลข้ออ้างรองรับไม่เพียงพอที่จะใช้ความรุนแรงยังมีปัจจัยอื่นที่มีส่วนเสริมสร้างความรุนแรง ปัจจัยดังกล่าวคือ การแยกประเภทเทียม (Pseudospeciation) กล่าวคือ ในขณะที่อัตลักษณ์เพียงชี้ให้เห็นว่า คนกลุ่มหนึ่งแตกต่างจากผู้คนกลุ่มอื่นอย่างไร และปิดกั้นโอกาสที่จะมีการติดต่อสื่อสารกันเพื่อให้ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” ความแตกต่างดังกล่าวเพียงชี้ให้เห็นถึงความไม่เหมือนกับกลุ่มเราเท่านั้น แต่การจำแนกประเภทเทียมนั้นเกิดจากการที่มนุษย์คิดเอาว่าตนเท่านั้นเป็นมนุษย์ประเภทที่แท้จริง และคิดว่ากลุ่มอื่นทั้งหมดหรือบางกลุ่มไม่ใช่มนุษย์ แต่เป็นอะไรบางอย่างที่ต่ำกว่ามนุษย์ โดยใช้เงื่อนไขทางอาณาเขต วัฒนธรรมและการเมือง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในขณะที่ “ประเภทมนุษย์” เป็นข้อเท็จจริงทางชีววิทยา มนุษย์ได้แปรกลุ่มทางวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ หรือกระทั่งรูปร่างภายนอกให้เป็นประเภทเทียมโดยมีความสำคัญระดับเดียวกับประเภทความเป็นมนุษย์ที่แท้ เมื่อ “เรา” เห็นว่า “คนอื่น” ไม่ใช่คนเหมือนเรา การที่จะใช้ความรุนแรงกับเขาก็กลายเป็นเรื่องไม่ยาก ทั้งอัตลักษณ์และการแยกประเภทเทียมก็คือ การให้ความสำคัญกับอัตตา (self) โดยเฉพาะในระดับ

วิเชียร ชำรงโสทธิสกุล และคณะ

ส่วนรวมนั่นเอง ยิ่งความรู้สึกรักชอบยึดมั่นใน “อัตตา” อันเป็น “เอก” นี้มีมากเท่าใด โอกาสที่จะทำลายผู้อื่นที่แตกต่างจากตนด้วยความรุนแรงก็มีมากตามไปด้วย บางทีปัญหาอาจจะอยู่ที่ว่าระบบสังคมได้ทำให้มนุษย์เกิดอคติ เห็นสิ่งลงงเป็นความจริง และคนในสังคมก็ไม่กล้าตรวจสอบ “สิ่งเท็จ” เหล่านี้ เพราะส่วนใหญ่ก็ตกอยู่ใต้มายาการด้วยกัน หนทางแก้ทางหนึ่งที่ระบบการศึกษาอาจช่วยได้ก็คือ การให้การศึกษานิดที่ จะไม่给人ยึดถืออคติเป็นเจ้าเรือน ให้การศึกษานิดวิพากษ์ (critical) เพียงพอที่จะช่วยให้คนแยกแ่ก่นออกจากกระพี้ได้ และให้การศึกษานิดที่อ่อนโยนต่อความเป็นมนุษย์ ทั้งของตนเองและของเพื่อนมนุษย์ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549)

หลักสูตรรายวิชานี้จึงได้นำแนวคิด “กรอบอัตลักษณ์” (Identity Frame) ซึ่งเป็นโครงสร้างทางความคิดต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งของ ความเห็นของบุคคลนั้นต่อเรื่องนั้น โดยที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพล กระบวนทัศน์ ความเชื่อ และแนวการกระทำของกลุ่มที่บุคคลนั้นมีปฏิสัมพันธ์หรือสังกัดอยู่ มาใช้เป็น กระบวนการเรียนรู้หลักในหลักสูตรรายวิชา “การแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์” ซึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่เน้นการระบุปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่มาของความขัดแย้ง ศึกษาข้อมูล ภูมิหลัง ความเชื่อ ค่านิยม ผลประโยชน์ของผู้ในแต่ละกลุ่มที่ขัดแย้งกัน การอภิปรายถึงสาเหตุและที่มาของความขัดแย้งและแสดงเหตุผลของแต่ละกลุ่ม ค้นหาสาเหตุ ภูมิหลังของผู้นำกลุ่มที่ขัดแย้งกัน และแสดงจุดยืนเกี่ยวกับประเด็นอภิปราย วิเคราะห์ตนเองตามกรอบอัตลักษณ์กลุ่มของตน ว่าทำไมตนเองจึงเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม เข้าไปเมื่อใด และเกี่ยวข้องกับกลุ่มในประเด็นอะไร ผลประโยชน์ อำนาจ ค่านิยม ความเชื่อ หรือเป็นไปตามกลุ่มแล้วเปลี่ยนไปวิเคราะห์ตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น เพื่อเปลี่ยนมุมมองว่าบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นที่ขัดแย้งกันมีข้อมูลอะไรมุมมองหรือความเห็น ค่านิยม ความเชื่ออะไร รวมทั้งการปรับตัวในการสื่อสารกับบุคคลอื่น ท้ายที่สุดให้ผู้เรียนสรุปจุดยืนของตน ความท้าทายของหลักสูตรรายวิชานี้คือการใช้ความรู้ในลักษณะสหศาสตร์ (Transdisciplinary) ทั้งสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และศึกษาศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่ปรากฏอยู่ด้วยการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองด้วยกรอบแนวคิดของแต่ละศาสตร์อย่างสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ทำให้เข้าใจปัญหาเฉพาะด้านในรายละเอียด ควบคู่ไปกับการเข้าใจภาพใหญ่อย่างเป็นระบบองค์รวม เปรียบดังได้เห็นต้นไม้สำคัญแต่ละต้นและได้เห็นผืนป่าทั้งป่า และนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาในที่สุด และแน่นอนว่าหลักสูตรรายวิชานี้ย่อมมิใช่คำตอบที่สมบูรณ์ที่สุดของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

ชนิดถึงตายครั้งนี้ แต่ผู้พัฒนาหลักสูตรรายวิชานี้ก็มุ่งหวังว่าคงสามารถเป็น “หลักสูตรทางเลือก” (สำลี ทองธิว, 2551) ในการเสนอหนทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติให้แก่สังคมไทยได้อีกทางหนึ่ง

คำถามในการวิจัย

1. ความรู้เรื่องใดบ้างที่นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตควรได้เรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม
2. หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์มีลักษณะอย่างไร
3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ช่วยทำให้นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้หรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรรายวิชาหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมของนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต
2. เพื่อตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมของนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต

นิยามศัพท์เฉพาะ

กรอบอัตลักษณ์ หมายถึง โครงสร้างทางความคิดต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งของ ความเห็นของบุคคลนั้นต่อเรื่องนั้น โดยที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพล กระบวนทัศน์ ความเชื่อ และแนวการกระทำของกลุ่มที่บุคคลนั้นมีปฏิสัมพันธ์หรือสังกัดอยู่

การแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ หมายถึง การแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่เน้นการวิเคราะห์ตนเองกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง และเปลี่ยนกรอบวิเคราะห์

วิเชียร ชำรงโสติสกุล และคณะ

ตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 การระบุปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณี ความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์ตนเองตามกรอบอัตลักษณ์ของ กลุ่มตนเอง ขั้นที่ 3 การแสดงจุดยืนของตนเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้ง ขั้นที่ 4 การค้นหาสาเหตุ และที่มาของความขัดแย้งและแสดงเหตุผลของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง ขั้นที่ 5 การเปลี่ยน กรอบวิเคราะห์ตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น และขั้นที่ 6 การสรุปจุดยืนของตน

ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม หมายถึง ความสามารถในการทำความเข้าใจปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณีความรุนแรงของกลุ่ม คนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง และเสนอวิธีการแก้ปัญหาโดยอ้างอิงความรู้และประสบการณ์ที่ได้จาก หน่วยการเรียนรู้ของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ แบ่ง ออกเป็น 5 ขั้น ดังนี้ ขั้นที่ 1 การระบุปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อ เหลืองและเสื้อแดง ขั้นที่ 2 การระบุสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณีความรุนแรงของกลุ่ม คนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง ขั้นที่ 3 การเสนอวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณีความรุนแรง ของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง ขั้นที่ 4 การลงข้อสรุปวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณี ความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง และขั้นที่ 5 การตรวจสอบผลวิธีแก้ปัญหาความ ขัดแย้งในสังคมกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง

นักศึกษาปริญญาบัณฑิต หมายถึง นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยของรัฐ ในระบบปิด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ดำเนินการตามลักษณะของกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research & Development) การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการสร้างหลักสูตรรายวิชาการ ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์

1.1 ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยเกี่ยวกับทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตร เพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดองค์ประกอบ และแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรรายวิชา ทฤษฎี และแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตร เพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดองค์ประกอบและแนวทางในการ

พัฒนาหลักสูตรรายวิชา ทฤษฎีและแนวคิดการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม แล้วนำข้อมูลพื้นฐานมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ สร้างเป็นความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม สร้างกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ลักษณะของบุคคลที่มีการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม การวัดและประเมินความสามารถด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรรายวิชา การพัฒนาความสามารถด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม รวมทั้งการกำหนดแนวทางในการประเมินคุณภาพของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ที่พัฒนาขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับกรอบอัตลักษณ์ กรอบอัตลักษณ์กับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง การวิเคราะห์กรอบและการเปลี่ยนกรอบ: เครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดเป็นนิยามความหมาย แนวคิดทั่วไป กระบวนการ รวมทั้งแนวการจัดการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม

1.2 ศึกษาปรากฏการณ์ความขัดแย้งชนิดถึงตายที่ปรากฏในบริบททางสังคมระดับประเทศ และที่ปรากฏในบริบทของผู้เรียน เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมืองในสังคมไทย และศึกษาผลกระทบจากความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมือง และความ ต้องการและความสนใจของผู้เรียนเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอนเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมือง แล้วสรุปสาระสำคัญเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการสร้างหลักสูตรรายวิชาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตรรายวิชา

2.1 ร่างหลักสูตรรายวิชาเป็นการนำข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 มาวิเคราะห์สังเคราะห์ แล้วกำหนดและจัดองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของหลักสูตรรายวิชาให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์ และส่งเสริมซึ่งกันและกัน ได้เป็นหลักสูตรรายวิชา โดยองค์ประกอบของหลักสูตรรายวิชาที่สร้างขึ้น ประกอบด้วย ทฤษฎี/แนวคิดพื้นฐาน หลักการ จุดมุ่งหมาย คำอธิบายรายวิชา เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล และสื่อการเรียนรู้/แหล่งการเรียนรู้

2.2 จัดทำเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา คือ แผนการจัดการเรียนรู้ซึ่งเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งเอกสารประกอบการสอน และสื่อการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์

ขั้นที่ 1 การประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิ

1.1 สร้างเครื่องมือประเมินคุณภาพหลักสูตรรายและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา คือ แบบประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่สร้างขึ้น เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน ด้านการพัฒนาการคิด และด้านความขัดแย้ง ประเมินความสอดคล้องภายในหลักสูตรรายวิชา

1.2 นำหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์และแบบประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่สร้างขึ้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน ด้านการพัฒนาการคิด และด้านความขัดแย้งประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชา วิเคราะห์ข้อมูล และปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ก่อนนำไปทดลองนำร่องหลักสูตรรายวิชาเพื่อพิจารณาความเป็นไปได้

1.3 ทดลองนำร่องหลักสูตรรายวิชาเพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ โดยนำหลักสูตรรายวิชาและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชาที่ได้ผ่านการประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วไปทดลองใช้ในสภาพการเรียนการสอนจริงกับนิสิตคณะศึกษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ และคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ชั้นปีที่ 3 และชั้นปีที่ 4 จำนวน 12 คน เป็นนิสิตที่ลงทะเบียนศึกษาในรายวิชา “ประเด็นพิเศษทางการศึกษา” ภาคการศึกษาฤดูร้อน ปีการศึกษา 2553 เพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้ของหลักสูตรรายวิชาและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา

1.4 แก้ไขปรับปรุงหลักสูตรรายวิชาและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา โดยนำผลที่ได้จากการทดลองนำร่องเพื่อพิจารณาความเป็นไปได้มาพิจารณาและใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขทั้งหลักสูตรรายวิชาและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการนำไปใช้จริงให้มากที่สุด

ขั้นที่ 2 การประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิด กรอบอัตลักษณ์โดยการนำไปทดลองใช้

2.1 สร้างเครื่องมือที่ใช้ในเครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง จำนวน 2 ชนิด ได้แก่ หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ โดยจัดทำหน่วยการเรียนรู้ 6 หน่วยการเรียนรู้ เพื่อใช้จัดการเรียนการสอนเป็นเวลา 16 สัปดาห์ สอนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ในเวลา 1 ภาคเรียน ออกแบบแนวการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้หน่วยการเรียนรู้ตามแนวคิดการจัดการเรียนรู้ และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จากการลงมือลงมือแก้ปัญหาความขัดแย้งในระหว่างกลุ่มผู้เรียน กิจกรรมการเรียนรู้ของหน่วยการเรียนรู้ 6 การฝึกปฏิบัติแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ นำหน่วยการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน ด้านการพัฒนาการคิด และด้านความขัดแย้ง จำนวน 3 ท่าน พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ และปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วนำหน่วยการเรียนรู้ที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขไปใช้จัดทำแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อใช้สอนเป็นเวลา 16 สัปดาห์ โดยสอนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ในเวลา 1 ภาคเรียน พร้อมทั้งเอกสารประกอบการสอน และสื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล แล้วนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาเห็นชอบ และตรวจสอบความเหมาะสม สำหรับนำไปทดลองสอนในชั้นเรียน แล้วปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา ก่อนนำไปทดลองใช้กับนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต ชั้นปีที่ 3 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

2.2 สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล จำนวน 4 ฉบับ ได้แก่ แบบวัดความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม แบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเนื้อหาในหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ แบบวัดเจตคติต่อการฝึกแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ และแบบสอบถามเพื่อการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของตนเอง และประเมินประสิทธิภาพของเครื่องมือ โดยนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา ความถูกต้องของภาษา ความเหมาะสมของสถานการณ์ เกณฑ์การให้คะแนน แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ก่อนนำไปทดลองใช้

2.3 ทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์กับกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต ชั้นปีที่ 3 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จำนวน 20 คน ในภาคการศึกษาต้นปีการศึกษา 2553 ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชา “ประเด็น

พิเศษทางการศึกษา” ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สอนในรายวิชานี้ เป็นเวลา 16 สัปดาห์ ๆ ละ 3 ชั่วโมง รวม 48 ชั่วโมง

2.4 วิเคราะห์ข้อมูลจากการทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ โดยพิจารณาความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมก่อนและหลังเรียน

2.5 นำผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์โดยการทดลองใช้มาปรับปรุงแก้ไขให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

1. เอกลักษณะของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์

ผลการวิจัยครั้งนี้ได้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต ซึ่งมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณะดังนี้ หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ฉบับนี้เป็นหลักสูตรรายวิชาที่สร้างโดยการสลายกรอบที่เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละศาสตร์ ได้แก่ จิตวิทยาการศึกษา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ แล้วบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน (Transdisciplinary Curriculum) โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมหลักสูตรรายวิชานี้มีแนวคิดพื้นฐานมาจากแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่กล่าวถึงโครงสร้างทางความคิดต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งของ ความเห็นของบุคคลนั้นต่อเรื่องนั้น โดยที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพล กระบวนทัศน์ ความเชื่อ และแนวการกระทำของกลุ่มที่บุคคลนั้นมีปฏิสัมพันธ์หรือสังกัดอยู่ หลักสูตรรายวิชานี้เน้นการประยุกต์แนวคิดกรอบอัตลักษณ์พัฒนาเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ที่เน้นการวิเคราะห์ตนเองตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง และวิเคราะห์ตนเองตามกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในหลักสูตรรายวิชานี้มุ่งเน้นการเรียนรู้จากการลงมือแก้ปัญหาความขัดแย้งในระหว่างกลุ่มผู้เรียน โดยมีหลักการสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้คือ มุ่งให้ผู้เรียนค้นหาอัตลักษณ์ของตนเองและลงมือแก้ปัญหาความขัดแย้ง องค์ประกอบของ

หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ประกอบด้วย ทฤษฎี/แนวคิด
พื้นฐาน หลักการ จุดมุ่งหมาย คำอธิบายรายวิชา เนื้อหา แนวการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แนวการวัด
และประเมินผล และสื่อการเรียนรู้/แหล่งการเรียนรู้

**1.1 ความรู้ที่นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตควรได้เรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการ
แก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม** ความรู้ที่จำเป็นสำหรับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตควรได้
เรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม สรุปได้เป็น 2 องค์ความรู้ คือ

1.1.1 ความรู้ที่จำเป็นสำหรับทำความเข้าใจปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณีความ
รุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับ
ความขัดแย้งในเรื่องของความหมายและประเภทของความขัดแย้ง สาเหตุของความขัดแย้ง กรอบการ
วิเคราะห์ความขัดแย้ง และวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้ง 2) ความรู้เกี่ยวกับความรุนแรงที่ว่าด้วย
ความหมายของความรุนแรงประเภทของความรุนแรง มายาคติของความรุนแรง และความสัมพันธ์
ระหว่างความขัดแย้งกับความรุนแรง 3) ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่ว่าด้วยความหมายของอัตลักษณ์
ประเภทของอัตลักษณ์ และความรุนแรงกับมายาการแห่งอัตลักษณ์ 4) ความรู้เกี่ยวกับวาทกรรมที่ว่า
ด้วยความหมายของวาทกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ วาทกรรม และความรุนแรง และ
5) ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ที่ว่าด้วยความหมายของ
กรอบอัตลักษณ์ และขั้นตอนของการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์

1.1.2 การลงมือแก้ปัญหาความขัดแย้งตามขั้นตอนของการแก้ปัญหาความขัดแย้งตาม
แนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้ 1) การระบุปัญหาความขัดแย้งในสังคมกรณี
ความรุนแรงระหว่างกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง 2) การวิเคราะห์ตนเองตามกรอบอัตลักษณ์ของ
กลุ่มตนเอง 3) การแสดงจุดยืนของตนเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้ง 4) การค้นหาสาเหตุและที่มาของ
ความขัดแย้งและแสดงเหตุผลของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง 5) การเปลี่ยนกรอบวิเคราะห์ตาม
กรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น และ 6) การสรุปจุดยืนของตน

**2. ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิด
กรอบอัตลักษณ์**

**2.1 ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตาม
แนวคิดกรอบอัตลักษณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิ** ผู้วิจัยจัดให้มีการวิพากษ์หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหา

ความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน ด้านการพัฒนาการคิด และด้านความขัดแย้ง เพื่อตรวจสอบและประเมินความถูกต้องของเนื้อหา ความสอดคล้องขององค์ประกอบหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านมีความเห็นว่าหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์มีคุณภาพและความเหมาะสมดี ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการวิพากษ์เอกสารหลักสูตรรายวิชาและเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชาจากผู้ทรงคุณวุฒิ มาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรก่อนนำไปทดลองนำร่องหลักสูตรรายวิชาเพื่อพิจารณาคำแนะนำเป็นไป

2.2 ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์โดยการนำไปทดลองใช้ การทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ พบว่า ค่าเฉลี่ยร้อยละของคะแนนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมหลังการทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 74.12 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 60 ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ค่าเฉลี่ยร้อยละของคะแนนด้านความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์หลังการทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 76.35 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 60 ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และค่าเฉลี่ยร้อยละของคะแนนเจตคติต่อการฝึกแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์หลังการทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 79.75 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 60 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปราย 2 ประเด็น ดังนี้

1. ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิ

วิเชียร ชำรงโสทธิสกุล และคณะ

ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า ในภาพรวมหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์มีความเหมาะสมดี อาจเนื่องมาจาก หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ได้พัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ เริ่มต้นจากการระบุทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐาน โดยเฉพาะแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ที่เป็นแนวคิดสำคัญในการกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรรายวิชา ได้แก่หลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา คำอธิบายรายวิชา แนวการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แนวการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้/แหล่งเรียนรู้ ทุกองค์ประกอบของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์จึงมีความสอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชยพร กระต่ายทอง (2552) ที่ได้พัฒนารายวิชาเพิ่มเติมภาษาไทยแบบอิงมาตรฐานด้วยกระบวนการออกแบบย้อนกลับเพื่อเสริมสร้างความสามารถการวิเคราะห์และการอ่านเชิงวิเคราะห์ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ด้วยการพัฒนารายวิชาอย่างเป็นระบบเริ่มต้นจากเป้าหมายที่ต้องการ ทำให้มองเห็นเนื้อหา วิธีสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนซึ่งนำไปสู่เป้าหมาย หรือจุดหมายได้ดี นอกจากนี้ข้อมูลที่น่ามาจัดทำร่างหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ได้มาจากหลายแหล่ง ทำให้สามารถร่างหลักสูตรรายวิชาได้เหมาะสม โดยเฉพาะข้อมูลจากบริบททางสังคมและบริบทของผู้เรียน เป็นการจัดการเรียนรู้เนื้อหาที่ช่วยให้ผู้เรียนนำความรู้หรือแนวคิดที่เรียนในห้องเรียนมาใช้กับวิถีชีวิตได้จริง เป็นการเรียนรู้ที่มีความหมาย ซึ่งพบผลการวิจัยในแนวทางคล้ายกับงานวิจัยของสำลี ทองฉิว และคณะ (2544) ที่ได้พัฒนาหลักสูตรมัคคุเทศก์น้อยยาวนานไม้แกะสลักและงานไม้สำหรับหมู่บ้านหัตถกรรมไม้แกะสลักบ้านถวายเป็น : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านต้นแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเนื้อหาได้มีการบูรณาการมาจากหลายกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษา ที่พัฒนาหลักสูตรโดยความร่วมมือกันอย่างเข้มข้นและเท่าเทียมกันระหว่างชาวบ้านกับครูในโรงเรียนบ้านต้นแก้ว รวมถึงหน่วยงานของรัฐและเอกชนในระดับท้องถิ่น โดยมีผู้วิจัยซึ่งเป็นคนนอกชุมชนจากส่วนกลางให้การสนับสนุนเพื่อให้มีการประกันคุณภาพทางวิชาการในระดับที่น่าเชื่อถือ เป็นการเปิดกว้างให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทั้งเรื่องเนื้อหา การจัดการเรียนการสอนและทิศทางการพัฒนาชุมชน จึงเป็นการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนที่ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนและผู้เรียนอย่างแท้จริง และพบผลทำนองเดียวกันกับผลการวิจัยของ อมรรัตน์ วัฒนาศร (2547) ที่ได้

ศึกษา การวิจัยแบบร่วมมือที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร: กรณีศึกษาหลักสูตร
เศรษฐศาสตร์ระดับประถมศึกษาที่บ้านถวาย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สารระการเรียนรู้ได้จากการ
ประสมประสานให้เกิดความพอดี (mediating) ของเศรษฐศาสตร์สากลแนวทุนนิยมกับวัฒนธรรมและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งกำหนดจากสภาพความจำเป็นในท้องถิ่น ใช้ส่งเสริมความเข้าใจตนเองและวิถี
ชีวิตในชุมชนและสามารถเชื่อมโยงไปใช้กับการประกอบอาชีพได้ อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัย
ของ กิตติมา ไกรพิรพรรณ (2550) ที่ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรพหุศาสตร์พื้นบ้านสู่การ
สร้างจิตวิทยาศาสตร์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีชุมชนบ้านศิรีวง อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช พบว่า สารระพหุศาสตร์พื้นบ้านในหลักสูตรที่ได้จากงานวิจัยนี้มีความสอดคล้อง
กับชีวิตประจำวันและภูมิหลังของผู้เรียน จากการอาศัยอยู่ในชุมชน ผู้เรียนจึงมีประสบการณ์ ความรู้
ความเข้าใจเรื่องพรรณไม้ในชุมชนในระดับหนึ่ง ดังนั้นเมื่อเรียนตามสาระในหลักสูตรพหุศาสตร์
พื้นบ้าน ผู้เรียนสามารถนำความรู้เดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่เป็นวิทยาศาสตร์สากลและ
ความรู้ในท้องถิ่นที่นักเรียนยังไม่เคยรู้มาก่อนได้ จึงทำให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในสาระ
พหุศาสตร์พื้นบ้านได้ดี

2. ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิด กรอบอัตลักษณ์โดยการนำไปทดลองใช้

ผลการประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัต
ลักษณ์โดยการนำไปทดลองใช้ โดยพิจารณาจากความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการ
แก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมของผู้เรียน ดังนี้

ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ผลการ
ประเมินคุณภาพหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ที่พัฒนาขึ้น
พบว่า ผู้เรียนทุกคนมีคะแนนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความ
ขัดแย้งในสังคมหลังการทดลองใช้หลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบ
อัตลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 74.12 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 60 ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ
.05 ซึ่งผลของการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย ทั้งนี้อธิบายได้ว่า กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัด
ขึ้นทั้งความรู้และการลงมือแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นส่งผลต่อความสามารถในการคิดอย่างมี
วิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม การเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับความขัดแย้ง ความ

วิเชียร ชำรงโสทธิสกุล และคณะ

รุนแรง อัตลักษณ์ และวาทกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจการมีและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ที่ทับซ้อนอยู่อย่างหลากหลายในบุคคล ผู้เรียนจึงเกิดความเข้าใจและยอมรับความแตกต่างของอัตลักษณ์ของผู้อื่นกับตนเอง ด้วยเหตุนี้เมื่อผู้เรียนเข้าสู่การเรียนในภาคปฏิบัติฝึกแก้ปัญหาความขัดแย้งตามขั้นตอนของการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนระบุปัญหา วิเคราะห์อัตลักษณ์ของตนเอง แสดงจุดยืน วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์อัตลักษณ์ผู้อื่น และสรุปจุดยืน ทำให้ผู้เรียนปฏิบัติตามกิจกรรมได้ด้วยความเข้าใจเต็มใจ และจริงจัง โดยเฉพาะการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของตนเอง การแสดงจุดยืน การวิเคราะห์อัตลักษณ์ผู้อื่น และการสรุปจุดยืน กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่ยากยิ่งที่จะปฏิบัติได้หากผู้ปฏิบัติขาดความเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่นและขาดการยอมรับและเคารพความแตกต่างของกันและกัน ด้วยเหตุนี้แม้ว่าผู้เรียนจะมีความแตกต่างของอัตลักษณ์ แต่การได้เรียนรู้ในเนื้อหาของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ช่วยให้ผู้เรียนก้าวข้ามพ้นจากอัตลักษณ์ซึ่งเป็นกับดักความรุนแรงที่สำคัญ ส่วนความรู้ในการฝึกปฏิบัติลงมือแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น ต้องอาศัยความรู้ที่ได้เรียนรู้จากหลักสูตรรายวิชามาช่วยในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในทุกขั้นตอนของการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ กล่าวคือ ขั้นตอนระบุปัญหา ในขั้นตอนนี้ผู้เรียนต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง และอัตลักษณ์ เพื่อระบุให้ได้ว่าปัญหาความขัดแย้งกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเลื้อยเลื้อยและเลื้อยแดงนั้นคืออะไร และผู้เรียนต้องระบุให้ได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเลื้อยเลื้อยและเลื้อยแดงนั้นเป็นความขัดแย้งประเภทความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เป็นความขัดแย้งภายในตัวบุคคล การที่ผู้เรียนระบุได้ดังกล่าว จะช่วยให้มองเห็นวิธีการแก้ปัญหา นั่นคือ หากเป็นความขัดแย้งประเภทความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เป็นความขัดแย้งภายใน ก็ต้องแก้ปัญหาที่ตัวบุคคลโดยการปรับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ขั้นตอนการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของตนเอง ในขั้นตอนนี้ ผู้เรียนต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง และอัตลักษณ์ด้วยเช่นกัน เพราะการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของตนเองคือ การแยกแยะว่าทำไมตนเองจึงเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม เข้าไปเมื่อใด และเกี่ยวข้องกับกลุ่มในประเด็นอะไร ผลประโยชน์อำนาจ ค่านิยม ความเชื่อ หรือการเป็นไปตามกลุ่ม ขึ้นแสดงจุดยืน ขั้นตอนนี้ผู้เรียนต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง และอัตลักษณ์อย่างยิ่งเพราะบุคคลที่จะกล้าแสดงจุดยืนที่ชัดเจนต้องมีความกล้า มีความเชื่อมั่นในตนเองในขณะเดียวกันก็ต้องมีความเข้าใจผู้อื่น ยอมรับและเคารพ

วิเชียร ชำรงโสตถิสกุล และคณะ

ความแตกต่างของผู้อื่น ชั้นวิเคราะห์สาเหตุ ปัญหาความขัดแย้งกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง อาจกล่าวได้ว่า เป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในการแก้ปัญหา เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นครั้งนี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ปัจจัยด้านภูมิภาคนิยม ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ปัจจัยด้านตัวบุคคลที่เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละฝ่าย และการใช้สื่อมวลชนในการโฆษณาชวนเชื่อและปลุกระดมมวลชน (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, 2553) จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะใช้ชุดความคิดหรือศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งอธิบายความเป็นจริงได้ครอบคลุมในสาระสำคัญหรือวิเคราะห์ให้เห็นภาพปรากฏการณ์ได้ครบถ้วนทุกมิติของความเป็นจริง ด้วยเหตุดังกล่าว ในขั้นตอนนี้ผู้เรียนต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง วาทกรรม และอัตลักษณ์ และต้องเป็นความรู้ในลักษณะสหศาสตร์ (Interdisciplinary) มาอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ชั้นวิเคราะห์อัตลักษณ์ผู้อื่น การวิเคราะห์กรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่นว่าบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นที่ขัดแย้งกันมีข้อมูล ข้อเท็จจริง มุมมองหรือความเห็น ค่านิยม ความเชื่อ อะไรที่เหมือนหรือแตกต่างจากกรอบอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเองจะทำให้ผู้เรียนได้ฝึกพิจารณาข้อมูลและเหตุผลอย่างรอบด้าน โดยทั้งสองฝ่ายจะปรึกษาหารือถึงเหตุผลของความขัดแย้ง และทั้งสองฝ่ายจะต้องนำเหตุผลมาอธิบายให้อีกฝ่ายรับทราบโดยการเจรจากัน และผู้สอนจะให้ผู้เรียนทราบข้อเท็จจริงหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ขัดแย้งกัน ในขั้นตอนนี้เน้นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นจุดบ่งชี้ว่าผู้เรียนจะแก้ปัญหาความขัดแย้งกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดงได้หรือไม่ ผู้วิจัยจะได้อภิปรายในขั้นนี้ดังนี้

ปัญหาแรกที่เกิดขึ้นเมื่อมีประเด็นขัดแย้งก็คือ ความไม่ชัดเจนของคำที่ใช้หรือปรากฏอยู่ในประเด็นขัดแย้ง จึงต้องมีการทำความเข้าใจเรื่องการกำหนดนิยามของคำที่ปรากฏในประเด็นความขัดแย้งให้ชัดเจน ซึ่งในกรณีจากการฝึกในการวิจัย คำที่ไม่ชัดเจนในปัญหาความขัดแย้งจากสถานการณ์ปัญหาเรื่อง “การจัดตั้งรัฐบาลอภิสิทธิ์ เป็นประชาธิปไตยหรือไม่” คือคำว่า “ประชาธิปไตย” ปัญหาที่ตามมาคือ ปัญหาการให้ค่านิยม การให้ค่านิยมหมายถึงการระบุสิ่งของการกระทำหรือความคิดว่าดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม เช่น ค่านิยมเสียงข้างมาก แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเด็นความขัดแย้งของกลุ่มคนเสื้อแดงและเสื้อเหลือง คือ ค่านิยมหลักไม่ได้ต่างกันเลย เช่น ค่านิยมยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ค่านิยมเสียงข้างมาก ฯลฯ ซึ่งค่านิยมหลักทางประชาธิปไตยไม่ต่างกัน แต่ที่ต่างคือมุมมองหรือทัศนคติทางการเมืองของแต่ละสีเผชิญหน้า เช่น

วิเชียร ชำรงโสทธิสกุล และคณะ

การมองภาพรวมว่าประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ จะมีความแตกต่างเพราะรากฐานการ
สนับสนุน เช่น คนเสื้อเหลืองในสมัยที่ยังสนับสนุนประชาธิปไตยมองว่าเป็นประชาธิปไตย ในขณะที่
สมัยอดีตนายทศ สัมคร สุนทรเวชมองว่าไม่เป็น กลับกัน ในฝั่งของเสื้อแดงมองว่ายุคอภิสิทธิ์ไม่เป็น
แต่ในยุคอดีตนายทศ สัมครเป็นประชาธิปไตย ซึ่งทำให้ตัดสินใจได้อย่างลำบากว่ามุมมองหรือทัศนคติ
เหมาะสมกว่ากัน การตัดสินใจมุมมองหรือทัศนคติที่ขัดแย้งกันจึงควรเอาค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติ
ทั้งสองมาประนีประนอมกัน หรือหาค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติเสีย เมื่อมีค่านิยม หรือมุมมอง
หรือทัศนคติที่ขัดแย้งกัน แนวทางที่เหมาะสมที่สุดคือ การประนีประนอมค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติ
เข้าด้วยกัน แนวทางการประนีประนอมที่เป็นไปได้มี 2 แนวทางคือ การละหวั่งค่านิยม หรือมุมมองหรือ
ทัศนคติที่มีเหตุผลอ่อนกว่า เมื่อเทียบกับความเหมาะสมสอดคล้องกับกรอบจริยธรรมตามกฎหมายของ
สังคมในขณะที่เกิดความขัดแย้ง เมื่อละหวั่งค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติแล้ว ค่านิยม หรือมุมมอง
หรือทัศนคตินั้นก็ควรนำมาเป็นข้อมูลใส่ไว้ในค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติทางเลือกไว้ด้วย เช่น ถ้า
เลือกค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติ “ประชาธิปไตยคือความเสมอภาคคือการเลือกตั้ง” แล้ว ต้อง
เปิดกว้างให้ “ประชาธิปไตยที่มีคุณธรรม” ไปด้วย และอีกแนวทางหนึ่งคือ การบูรณาการค่านิยม หรือ
มุมมองหรือทัศนคติเข้าด้วยกัน คือนำค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติที่ถูกต้องทั้งสองมาผสมผสานกัน
ให้เป็นค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติใหม่ที่มีลักษณะสำคัญของค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติทั้ง
สองอยู่ด้วย เป็นทางออกที่ประนีประนอมและไม่เกิดการขัดแย้งระหว่างค่านิยม หรือมุมมองหรือ
ทัศนคติเดิมทั้งสอง เช่น ค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติ “ประชาธิปไตยคือความเสมอภาคคือการ
เลือกตั้ง” กับ ค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติ “ประชาธิปไตยที่มีคุณธรรม” อาจบูรณาการเป็น
ค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติใหม่ เป็น “ประชาธิปไตยคือความเสมอภาคคือการเลือกตั้งที่มี
คุณธรรม” ด้วยเหตุนี้ การสมมูลค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติจะเป็นจุดยืนทางเลือกที่เป็นทางออก
และจากผลการวิจัยจึงพบว่า ผู้เรียนจะเลือกทั้ง 2 แนวทางคือ การละหวั่งค่านิยม หรือมุมมองหรือ
ทัศนคติที่มีเหตุผลอ่อนกว่า และการบูรณาการค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติเข้าด้วยกัน โดยผู้เรียน
เลือกแนวทางการบูรณาการค่านิยม หรือมุมมองหรือทัศนคติเข้าด้วยกันมากกว่า และขึ้นสรุปจุดยืน ใน
การแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น คนที่มีความสามารถเจรจา และประนีประนอมได้ต้องมีความสามารถ
วิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาด และกำหนดจุดยืนของตนเองได้อย่างชัดเจน โดยจุดยืนนั้น
ต้องอยู่บนพื้นฐานความยุติธรรม และเคารพศักดิ์ศรีของผู้อื่น ซึ่งเป็นค่านิยมพื้นฐานของสังคม

วิเชียร ชำรงโสทธิสกุล และคณะ

ประชาธิปไตย ซึ่งการเป็นพลเมืองดีนั้น คนในสังคมต้องมีความสามารถในการตัดสินใจที่ขัดแย้งกันได้อย่างยุติธรรมและเหมาะสม ตัวอย่างเช่น ผู้พิพากษาต้องทำหน้าที่ตัดสินคดีความ จึงต้องพึ่งข้อมูลจากพยานหลักฐานที่ปรากฏ และความเห็นของคุณคดี วิเคราะห์สถานการณ์ทางกฎหมายของเหตุการณ์ ซึ่งน้ำหนักเหตุผล และปรับข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อเปรียบเทียบกับตัวบทกฎหมาย จากนั้นจึงพิพากษาคดีลงไป ดังนั้นวิธีการของผู้พิพากษาดังกล่าว จึงถือเป็นบทบาทหนึ่งของผู้เรียนในสังคมปัจจุบันและสังคมอนาคต ผู้เรียนจึงควรต้องมีวิจารณญาณ สามารถวิเคราะห์สามารถคิดวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาความขัดแย้งในสังคมโดยเฉพาะกรณีความรุนแรงของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดงในปัจจุบัน และกำหนดจุดยืนของตนเองได้ จากผลการวิจัย เมื่อผู้เรียนทั้งสองฝ่ายรับทราบเหตุผล และมีการซักถามถึงผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับสังคมที่จะตามมาภายหลังการตัดสินใจ และได้รับข้อเท็จจริงหรือกฎหมายที่ผู้เรียนสืบค้นและผู้สอนช่วยสรุป จึงนำมาสู่การทบทวนการตัดสินใจด้วยการสรุปจุดยืนได้อย่างชัดเจนในที่สุด และพบว่า การแสดงจุดยืนในตอนแรกนั้น ผู้เรียนจะแสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่าเห็นด้วยกับกลุ่มสีใด แต่เมื่อผ่านการเรียนตามขั้นตอนจนถึงการสรุปจุดยืน กลับพบว่า ผู้เรียนทุกคนไม่เห็นด้วยกับทั้งกลุ่มสีแดงและสีเหลือง และพยายามที่จะหาทางออกด้วยการบูรณาการความคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่ตรงกันของทั้งสองฝ่าย แล้วใช้เป็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขต่อไปซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้แบบนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศิริพร วิริยะบัญชา (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเขาวงกตปัญญาเชิงปฏิบัติด้านกฎหมายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโดยใช้รูปแบบการฝึกทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมตามแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์ ที่พบว่า รูปแบบการฝึกทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมตามแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์ มุ่งเน้นการแสดงจุดยืนและการสมมูลค่านิยมนั้น มีความเหมาะสมต่อการพัฒนาเขาวงกตปัญญาเชิงปฏิบัติด้านกฎหมาย และสามารถเพิ่มประสิทธิผลการเรียนรู้ของนักเรียนได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของนฤมล เอนกวิทย์ (2552) ที่พัฒนาหลักสูตรจิตตปัญญาศึกษาสำหรับนักศึกษาพยาบาล พบว่า กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มทำให้ผู้เรียนได้ข้อมูลในมุมมองใหม่ที่จะนำไปบูรณาการกับประสบการณ์ของตนเองได้มากขึ้น และเรียนรู้ที่จะยอมรับความแตกต่างของแต่ละบุคคลด้วย และสอดคล้องกับแนวคิดของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549) ที่กล่าวว่า หนทางแก้ความรุนแรงทางหนึ่งที่ระบบการศึกษาอาจช่วยได้ก็คือ การให้การศึกษานิตที่จะไม่ให้คนยึดถืออคติเป็นเจ้าเรือน ให้การศึกษานิตวิพากษ์ (critical)

วิเชียร ชำรงโสตถิสกุล และคณะ

เพียงพอที่จะช่วยให้คนแยกแ่ก่นออกจากกระพีได้ และให้การศึกษาชนิดที่อ่อนโยนต่อความเป็นมนุษย์
ทั้งของตนเองและของเพื่อนมนุษย์

สำหรับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์นั้น สอดคล้องกับ
งานวิจัยของสีลาภรณ์ บัวสาย และก้าน จันทร์พรหมมา (2552) ที่ศึกษาการแก้ปัญหาความขัดแย้งใน
ลุ่มน้ำปากพอง พบว่า การคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ในลุ่มน้ำปากพองมีลักษณะ
เป็น “กระบวนการปฏิสัมพันธ์” ระหว่างปัจจัยตัวแปรที่สำคัญ 3 ตัว คือ ตัวแปรที่ 1 ความจริง/ความรู้
ที่ครบถ้วนรอบด้าน การเห็นข้อมูลที่สะท้อนสภาพความเป็นจริงที่รอบด้านและความรู้ที่ครบถ้วนเป็น
เครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้ง ตัวแปรที่ 2 กลไกจัดการคุณค่า/เป้าหมาย
ร่วม การทำงานของทีมประสาน (โดยไม่รู้ตัว) ได้เข้าไปจัดการกับระบบคุณค่าที่ทำให้ทุกฝ่ายเห็น
เป้าหมายร่วมกัน มุ่งหวังความเป็นอยู่ที่ผาสุกของประชาชนด้วยเจตนาดีเหมือนกัน ทำให้ท่าทีและการ
เปิดใจรับฟังข้อมูลความเห็น คำวิจารณ์ ข้อถกเถียงระหว่างกันและกันเป็นไปอย่างสร้างสรรค์มากขึ้น
และตัวแปรที่ 3 เวทีแลกเปลี่ยนถกเถียงที่สร้างสรรค์ เกิดขึ้นในรูปของเวทีพิจารณาข้อเสนอโครงการ
และเวทีรายงานความก้าวหน้า ถือว่าเป็น การเปิดพื้นที่ทางสังคม (social space) ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
ทุกฝ่ายเข้ามาทำงานบนข้อมูลข้อค้นพบจากงานวิจัย และมีการแลกเปลี่ยนถกเถียงหารือระหว่างคนที่
มีมุมมองหลากหลายบนข้อมูลที่มี เวทีเช่นนี้เป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การสร้างข้อสรุปต่อความ
จริงที่ครบถ้วนรอบด้าน จนในที่สุดสามารถคลี่คลายปัญหาความเดือดร้อนและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
ได้ และมีผลการวิจัยในทำนองเดียวกับกับผลการวิจัยของ วารินทร์ แก้วอุไร (2541) ที่ได้ศึกษาผลการ
ใช้รูปแบบการสอนสำหรับวิชาวิธีสอนทั่วไปแบบเน้นกรณีตัวอย่าง เพื่อส่งเสริมความสามารถของ
นักศึกษาครูด้านการคิดวิเคราะห์แบบตอบโต้ในศาสตร์ทางการสอน พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนน
ความสามารถของนักศึกษาครูด้านการคิดวิเคราะห์แบบตอบโต้ในศาสตร์ทางการสอนหลังเรียนของ
นักศึกษาครูกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งขั้นตอนของการ
คิดวิเคราะห์แบบตอบโต้ในศาสตร์ทางการสอน นั้นประกอบด้วย 5 ขั้นตอนดังนี้ การตระหนักใน
ปัญหา การใช้ปฏิบัติการตอบโต้แนวการแก้ปัญหาที่เสนอโดยแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เพื่อค้นหากระบวนการ
ทางปัญญาของตนเองหาแนวทางที่เป็นไปได้ในการแก้ปัญหา การให้ข้อเสนอแนะและเหตุผลได้ว่า
ทำไมจึงใช้วิธีนี้ในการแก้ปัญหา การทบทวนความคิดและเหตุผลที่ได้ให้ไว้ในขั้นตอนที่ 2 อีกครั้ง

เปรียบเทียบกับเหตุผลของคนอื่น ๆ เพื่อให้ได้วิธีแก้ปัญหาที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่จะนำไปใช้ และการประเมินผลถึงแนวทางที่เป็นไปได้ในการนำไปใช้ให้เกิดผลดีที่สุด

จากกระบวนการของการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการคิดแก้ปัญหาและการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการคิดแก้ปัญหาต่างมีความสัมพันธ์กันคือ การคิดทั้งสองประเภทสามารถใช้ร่วมกันในการค้นหาคำตอบของปัญหา โดยการคิดอย่างมีวิจารณญาณเน้นที่การตรวจสอบความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือของข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏในปัญหาโดยอาศัยหลักเหตุผล ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลบรรยายสภาพปัญหา ข้อสันนิษฐาน ข้อโต้แย้ง รวมถึงทางออกของปัญหา ช่วยให้สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนการคิดแก้ปัญหาเป็นการคิดที่แคบกว่า และต้องอาศัยการคิดอย่างมีวิจารณญาณจึงได้คำตอบของปัญหาที่ดีที่สุด จากการศึกษาวิจัยนี้จะเห็นได้ว่า ทุกขั้นตอนของการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์นั้นต้องใช้การคิดแก้ปัญหาและการคิดอย่างมีวิจารณญาณร่วมกัน

นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้หลักสูตรรายวิชานี้มีผลต่อความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม คือ ปัจจัยด้านการจัดการเรียนรู้จากการจัดกระบวนการเรียนรู้เนื้อหาด้วยกระบวนการจัดการความรู้ พบว่าผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์มากขึ้น มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ สอดคล้องกับแนวคิดของเฮนเดอร์สัน (อังคณา อ่อนธานี, 2552 อ้างอิงจาก Henderson, 1996) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสได้รับข้อมูลประสบการณ์ใหม่ ๆ เข้ามา และมีโอกาสได้ใช้กระบวนการทางสติปัญญาของตนในการกลั่นกรองข้อมูล ทำความเข้าใจข้อมูล เชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม และสร้างความหมายข้อมูลความรู้ด้วยตัวเอง กระบวนการสร้างสรรค์ความรู้นี้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อตนเอง อันจะส่งผลให้เกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดความคงทนของรู้นั้น และพบผลการวิจัยในทำนองเดียวกันกับงานวิจัยของ อังคณา อ่อนธานี (2552) ที่พบว่า นิสิตมีความสามารถในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้สูงขึ้นหลังจากทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้โดยอิงแนวคิดการจัดการความรู้สำหรับนิสิตครู ขั้นตอนของกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความ

เข้าใจเกี่ยวกับการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม การที่ผู้เรียนได้กำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตนเองอย่างชัดเจน รู้ว่าตนเองรู้และยังไม่รู้สิ่งใดบ้าง เมื่อยังขาดความรู้ในเรื่องใดก็สามารถที่จะแสวงหาความรู้ที่ตนเองยังขาดอยู่มาเติมเต็มได้อย่างสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์ไปใช้

ผู้สอนที่จะนำหลักสูตรรายวิชานี้ไปใช้จัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียน ควรศึกษาแนวคิดที่เป็นเนื้อหาของหลักสูตรรายวิชาทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติทำให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เนื่องจากปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงชนิดถึงตายที่เกิดขึ้นนี้ยังไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย จึงทำให้สังคมไทยไร้ซึ่งความรู้และวิธีการแก้ปัญหา อย่างไรก็ตามสามารถนำหลักสูตรรายวิชานี้ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ได้ โดยปรับกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของผู้สอนและผู้เรียน สิ่งที่สำคัญที่สุด ผู้นำหลักสูตรรายวิชานี้ไปใช้ต้องคำนึงถึงหัวใจของหลักสูตรรายวิชาการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามแนวคิดกรอบอัตลักษณ์อยู่ที่การได้มีโอกาสฟัง “ความแตกต่าง” ด้านทัศนคติ เหตุผล จุดยืนที่หลากหลาย การเข้าใจ เท่าทัน และเผชิญหน้ากับความขัดแย้งอย่างมีสติ เข้าใจการมีและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ที่หลากหลายทั้งของตนเองและผู้อื่น และสำคัญที่สุดต้องรู้เท่าทันก้าวข้ามพ้นไปจากสงครามการโฆษณาชวนเชื่อที่ใช้อัตลักษณ์ที่มีอยู่อย่างหลากหลายเป็นเครื่องมือไปสู่ความรุนแรง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอสรุปงานวิจัยที่น่าสนใจ ดังนี้

2.1 การทำวิจัยเพื่อสร้างเสริม ปลูกฝัง คุณลักษณะ “การยอมรับความแตกต่าง” “การเคารพความคิดเห็น” “การเปิดใจรับฟัง” โดยเฉพาะในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนซึ่งถือว่าเป็น “ไม้อ่อน” และควรมุ่งพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะจนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ การพัฒนา

วิเชียร ชำรงโสทธิสกุล และคณะ

พลเมืองในแง่หนึ่ง จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน การป้องกัน ความขัดแย้งในทุกรูปแบบที่สังคมไทยจะต้องเผชิญต่อไปและมีแนวโน้มว่าจะเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงและครอบคลุมทุกปริมณฑลของสังคมไทย

2.2 การทำวิจัยที่ส่งเสริมให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่มีอัตลักษณ์ต่างกัน เพื่อให้ได้มีโอกาสรวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้านทั้งข้อมูลของฝ่ายตนเองและฝ่ายตรงข้าม และได้ทำความเข้าใจกับที่มา มุมมอง และการกระทำของฝ่ายตรงข้าม

บรรณานุกรม

- กิตติมา ไกรพิรพรรณ. (2550). การพัฒนาหลักสูตรพหุภาษาสำหรับบ้านสู่การสร้างจิตวิทยาศาสตร์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีชุมชนบ้านศิรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ ค.ศ., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ชยพร กระต่ายทอง. (2552). การพัฒนารายวิชาเพิ่มเติมภาษาไทยแบบอิงมาตรฐานด้วยกระบวนการออกแบบย้อนกลับเพื่อเสริมสร้างความสามารถการวิเคราะห์และการอ่านเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ ค.ศ., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ชัยวัฒน์ สภาอานันท์. (2549). **อาวุธมีชีวิต?**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน.
- _____. (2553). “...หมู่บ้าน...ไม่สงบ” : ภาพความรุนแรงภาคใต้ในมิติชาติ, นานาชาติ และอนาคต. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- _____. (2553). **ความขัดแย้งซ่อน/หาสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- นฤมล เอนกวิทย์. (2552). การพัฒนาหลักสูตรจิตตปัญญาศึกษาสำหรับนักศึกษาพยาบาล. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด.,ขอนแก่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- วาริรัตน์ แก้วอุไร. (2541). การพัฒนารูปแบบการสอนสำหรับวิชาวิธีสอนทั่วไปแบบเน้นกรณีตัวอย่าง เพื่อส่งเสริมความสามารถของนักศึกษาครูด้านการคิดวิเคราะห์แบบตอบได้ในศาสตร์ทางการสอน. วิทยานิพนธ์ ค.ศ., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. (2553). **ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจกับประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : ที คิว พี.

ลำลี ทองธิว. (2545). **หลักและแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา : กรณีศึกษา**

วิทยาศาสตร์ระดับสถานศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2551). วิวัฒนาการทฤษฎีหลักสูตรและกรอบแนวคิดในการพัฒนานวัตกรรมหลักสูตร
ทางเลือก. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, 10(3), 91-124.

_____. (2553). **หลักและแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา : กรณีศึกษา**
วิทยาศาสตร์ระดับสถานศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2544). **การพัฒนาหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายไม้แกะสลักและงานไม้สำหรับ**
หมู่บ้านหัตถกรรมไม้แกะสลักบ้านถวาย : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านต้นแก้ว อำเภอ
หางดง จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ลีลาภรณ์ บัวสาย และก้าน จันทร์พรหมมา. (2552). **ลุ่มน้ำปากพนัง จากความขัดแย้งสู่ความ**
สมานฉันท์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

อมรรัตน์ วัฒนาธร. (2547). **การวิจัยแบบร่วมมือที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในกระบวนการพัฒนา**
หลักสูตร : กรณีศึกษาหลักสูตรเศรษฐศาสตร์ระดับประถมศึกษาที่บ้านถวาย จังหวัด
เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ค.ศ., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

อังคณา อ่อนธานี. (2552). **การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถใน**
การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้โดยอิงแนวคิดการจัดการความรู้สำหรับ
นิสิตครู. วิทยานิพนธ์ กศ.ด., พิษณุโลก, มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.